

המלצות "אדם טבע ודין"

1. רגישותה של אוכלוסיית הילדים מחייבת כי העיקרון המנחה בגיבוש מדיניות סביבה ובריאות ביחס למוסדות חינוך יהיה "עיקרון הזהירות המונעת".
2. יש לקדם הקמה של גוף מדינתי אחד שירכז את הטיפול בתחום זכויות הילדים¹⁰, לרבות בתחום בריאות וסביבה במוסדות חינוך, תוך היועצות מקצועיות בשאר הגופים המדינתיים הרלוונטיים.
3. יש לקדם גיבוש וביצוע של תכנית כוללת לניטור סביבתי שנתי בכל מוסדות החינוך בארץ שתבחן קיומם של מפגעים רלוונטיים בתחומים אוויר, מים, קרינה לסוגיה, רעש וחומרים מסוכנים לרבות חומרי הדברה.
4. יש לקדם מיפוי והסדרה כוללת של החומרים והציוד בהם נעשה שימוש במוסדות חינוך, כגון: חומרי ניקוי, חומרים בשימוש מעבדות לימוד ועוד, לטובת צמצום החשיפה לסכנות סביבתיות ובריאותיות.
5. יש לפרסם תוצאות של ניטורים בבתי הספר לציבור ההורים והמורים לצד המלצות של הרשויות על המשך טיפול במפגעים שנתגלו.
6. יש לבחון בצורה מקצועית אפשרות לגבש תקנים סביבתיים מחמירים ומחייבים לגבי מוסדות חינוך, כגון תקני איכות אוויר, תקני רעש, מרחקי בטיחות ממקורות קרינה, מרחקי בטיחות מאזורים בהם מתבצע שימוש בחומרי הדברה וכן הלאה.
7. יש לקדם הנחיות לתכנון מוסדות חינוך חדשים אשר יפרטו את ההיבטים הסביבתיים אותם יש לשקול במאזן השיקולים בעת בחירת אתר למיקום מוסד חינוך.
8. יש לפעול להעלאת המודעות למפגעים סביבתיים במוסדות חינוך בקרב ציבור המורים וההורים.

מה קורה במדינות אחרות בעולם? ארה"ב

ברמה הפדרלית מתבצעת הן פעילות חקיקה ופיתוח נהלים ונורמות, והן פעילות ניטור שנועדה לגבש גוף ידע על המצב הסביבתי בבתי ספר ברחבי המדינה.

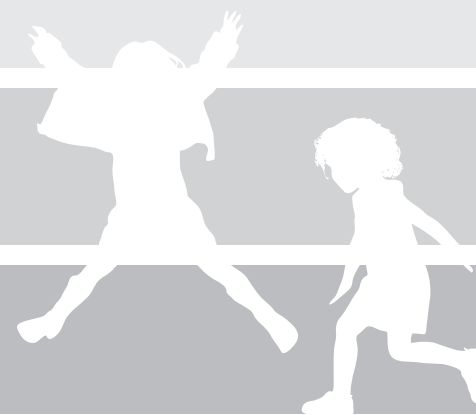
כך למשל, באוקטובר 2011 פרסם ה-EPA, Environment Protection Agency מודל הנחייתי לבחירת מיקום לבתי ספר - School Siting Guidelines. פיתוח המודל נדרש מתוקף School Siting Guidelines, Independence and Security Act 2007, אשר הטיל על ה-EPA לפתח, בשיתוף פעולה עם משרדי ממשלה נוספים, הנחיות למיקום בתי ספר מבחינה סביבתית, תוך התחשבות ברגישות היתרה של ילדים למפגעים סביבתיים. המודל שפותח הינו וולונטרי, והוא נועד לשפר את ההתייחסות של הגופים המדינתיים לאלמנטים סביבתיים בתהליך קבלת ההחלטות על הקמה של בית ספר חדש. כמו כן, ההנחיות ממליצות על בדיקות עיתיות של מוסדות חינוך קיימים לטובת איתור סיכונים סביבתיים או בריאותיים. מעניין לציין שגם הציבור השתתף בעיצוב המודל, והעיר את הערותיו טרם פרסומו.

בנוסף, בשנת 2009-2010 ביצע ה-EPA, בסיוע גופים מדינתיים ומקומיים, ניטור כלל-ארצי על מנת לבחון את מצב איכות האוויר ב-63 בתי ספר הפרושים על פני 22 מדינות. בהתאם לממצאים בכל בית ספר, הומלץ על המשך הטיפול⁷.

ברמה המדינתית, ישנן מדינות שאימצו נורמות סביבתיות מחמירות ביחס לבתי ספר. לדוגמה, מדינת קונטיקט התקינה תקנות⁸ המחייבות מיקום ראוי ובטוח לבתי ספר, וכן הטמעה של תכנית לאיכות אוויר פנים-מבנית הכוללת גם תחזוקה וביקורת. בנוסף, בתי ספר שנבנו, הורחבו, חודשו או הוחלפו לאחר שנת 2003, חייבים בביצוע בדיקות סביבתיות שנחיות הכוללות בדיקות מזהמי אוויר, ראדון, שימוש בחומרי הדברה, תברואה ועוד. תוצאות הבדיקות חייבות לעבור לעיון הציבור. דוגמה נוספת הינה מדינת קליפורניה אשר כבר בשנת 1996 ייסדה תכנית לניטור מקורות קרינה ב-89 בתי ספר במדינה, וכן קבעה תקנות למרחקי בטיחות של מוסדות חינוך ממקורות קרינה⁹.

אירופה

באיחוד האירופי מתבצע כיום פרויקט בשם Schools Indoor Pollution and Health : Observatory Network in Europe (SINPHONIE) שמטרתו לנטר מאות בתי ספר ב-25 מדינות על מנת להקים מערכת מידע בנושא איכות אוויר בבתי ספר לטובת גיבוש המלצות מדיניות שמטרתן שיפור מצב איכות האוויר במוסדות חינוך והפחתת מחלות נשימתיות שמקורן בזיהום אוויר בקרב ילדים. כמו כן, מדינות שונות כגון סלובניה, בלגיה ויוון בחרו להציב מגבלות מחמירות על רמות הקרינה המותרות במוסדות חינוך.

מוסדות חינוך בסביבה בריאה

מחקר, כתיבה ועריכה: עו"ד קרן הלפרן-מוסרי, עו"ד שלי לב-שרמן, נעמי פלד

קטן הוא אדם, הוא בן-אדם, הוא איש גם אם איש קטן בממדיו.

ואיש, גם איש קטן, זכאי בכל זכויותיו של איש גדול¹

1. כב' השופט חשין בע"א 6106/92 פלונית נ' היועץ המשפטי לממשלה [פורסם בנבו].

7. ראו ממצאים בקישור הבא: <http://www.epa.gov/air/sat/about.html>

8. Connecticut General Statutes 10-220. <http://search.cga.state.ct.us/surs/sur/htm/chap170.htm#Sec10-220>

9. California Code of Regulations, Title 5, Section 14010(c) & (u).

החל משנת 2003 משרד החינוך המדינתי אפשר הגשת בקשות להקלה מהתקן על מנת לנצל את השטחים המקסימאליים של מוסדות חינוך קיימים.

10. יש לציין שהמלצה להקמת גוף מדינתי לטיפול בזכויות ילדים נכללה בהמלצות הועדה לזכויות הילד בראשות כב' השופטת סבינה רטולוי, וכן הוגשו מספר הצעות חוק בנושא הקמת נציבות זכויות הילד, האחרונה שבהם הינה הצעה מספר 4493/18/פ אשר הונחה על שולחן הכנסת ביולי 2012.

הזכות לסביבה ראויה בבית הספר ובגן הילדים

חוק יסוד כבוד האדם וחירותו קובע: "כל אדם זכאי להגנה על חייו, על גופו ועל כבודו"²

הזכות החוקתית לחיים ולשלמות הגוף טומנת בחובה גם את הזכות לסביבה נאותה. עמדה זו זכתה זה מכבר להכרה בפסיקת בית המשפט העליון³ אשר קבע כי חוק הפוגע באיכות הסביבה באופן הגורם לפגיעה בקיום האנושי המינימאלי, פוגע למעשה בזכויות החוקתיות של האדם לחיים ולבריאות. מעבר לזכות החוקתית, דרוש הסדר קונקרטי שישן על זכות הציבור לסביבה ראויה ובריאה.

נושא זה הינו בעל חשיבות יתרה מקום בו אנו עוסקים בילדים, דור העתיד שלנו, ובמוסדות החינוך בהם הם שוהים חלק ניכר מהיום. זכותם של ילדים לבריאות מעוגנת גם באמנה לזכויות הילד משנת 1989 עליה חתמה ישראל, וזכותם ללמוד בסביבה חפה ממפגעים נגזרת גם מהזכות לחינוך שהוכרה בפסיקה הישראלית כזכות יסוד העומדת על רגליה שלה ומוקנית לכל אדם⁴.

סביבה ובריאות ילדים - מפגעים סביבתיים משפיעים בצורה שונה על ילדים

מידת הסיכון הבריאותי ממפגעים סביבתיים תלויה, בין היתר, במשך החשיפה אליהם ובמידת הרגישות של האוכלוסייה הנחשפת. לילדים ופעוטות יש מספר מאפיינים מיוחדים אשר משפיעים על מידת רגישותם ופגיעותם לזיהומים סביבתיים ביחס לאוכלוסייה הכללית.

מבחינה פיזית⁵, ילדים הם קטנים יותר ולכן חשיפה לרמת זיהום מסוימת תהיה משמעותית יותר ביחס למשקל גופם בהשוואה למבוגרים שנחשפים לאותה מידת זיהום.

מבחינה ביולוגית, ילדים מצויים בשלב של פגיעות מוגברת בשל תהליכי ההתפתחות והגדילה שהם עוברים, חילוף החומרים המואץ בגופם, המערכת החיסונית שלהם שאינה מפותחת דיה, וכן בשל יכולתם הפחותה לנקות או לפלוט מגופם רעלים כימיים רבים. בנוסף, לילדים צפיפות עוד שנות חיים ארוכות, וחשיפה למהומים סביבתיים בגיל צעיר עשויה להגדיל את הסיכוי לפתח מחלות.

כמו כן, ילדים מגבירים את חשיפתם למהומים כתוצאה ממאפיינים התנהגותיים הייחודיים להם, כגון חוסר תשומת לב לסימפטומים בריאותיים, הכנסת ידיים לפה, שהייה ממושכת בחוץ, משחק בקרבה לקרקע ועוד.

מה הקשר בין חשיפה למפגעים ובין מוסדות חינוך?

בתי ספר וגני ילדים הינם מסגרות בהן ילדים שוהים מדי יום ולמשך שעות רבות. על כן, באם קיימים מפגעים סביבתיים בסמוך למוסדות אלו או בתוכם, החשיפה אליהם הינה מצטברת וממושכת מאד, ומגבירה באופן משמעותי את הסכנה הבריאותית אליה חשופים הילדים. כמו כן, מוסדות החינוך מתאפיינים בפעילות מיוחדת אשר עשויה לתרום להיווצרות מחלות שונות, דוגמת אסתמה. כך למשל, סביבת בית הספר מאופיינת לרוב בתנועה רבה של כלי רכב בשעות הבוקר והצהריים, וכן מתבצעות בבית הספר פעילויות גופניות המגבירות את קצב הנשימה ועל כן גם שאיפה של אוויר מזוהם⁶.

בנוסף, בתי ספר וגני ילדים הינם על פי רוב מסגרות ציבוריות אשר ילדים משובצים אליהן בהתאם להוראות הרשויות, דבר המונע בחירה חופשית במוסד ספציפי. עוד ראוי לציין כי לאור החלטת הממשלה על חינוך חינם לילדים בגילאים 3-4 החל משנת הלימודים תשע"ג, הצטרפו למערך מוסדות החינוך ילדים רבים נוספים ובגילאים רגישים אף יותר. העובדה שילד לומד במוסד חינוכי מסוים מבלי שהוא או הוריו בחרו בכך, מחייבת את הרשויות להקפיד הקפדה יתרה על כך שהתנאים במקום יהיו ראויים מכל הבחינות, לרבות אי-חשיפה למפגעים סביבתיים.

גן ילדים בשכונת אחוזות הנשיא ברחובות אשר פעל בצמידות לאתר בנייה רועש ומסוכן

מה המצב במדינת ישראל?

בישראל לא קיים מערך חקיקה אשר מתייחס למצב הסביבתי הרצוי במוסדות החינוך. הפעילות המתבצעת, הן ברמת הניטור והלימוד והן ברמת החקיקה, הינה נקודתית ולא מספקת, והחקיקה הסביבתית הרלוונטית על פי רוב אינה מתייחסת לנתונים המיוחדים הרלוונטיים לילדים ולזמן שהם שוהים במוסד החינוך.

במשרד החינוך קיימים מספר נהלים הנוגעים לבנייה ולחידוש מבני חינוך וכן נהלים הנוגעים לנושאים סביבתיים קונקרטיים. הנהלים הנוגעים לבנייה חדשה מתייחסים לנושא של מפגעים סביבתיים בסמוך למוסד החינוך, אך ההתייחסות הינה כללית ביותר וללא כל קביעה מה ייחשב כמפגע. כמו כן, הנהלים הסביבתיים הקונקרטיים, דוגמת נוהל בקרת חשיפה לקרינה מאנטנות סלולאריות ומתקני חשמל הכולל התייחסות לביצוע ניטורים, הינם במדרג נורמטיבי נמוך לעומת חקיקה בעלת מנגנוני אכיפה ופיקוח, והציבור לא יכול לקבל בצורה שקופה וברורה נתונים על אכיפתם.

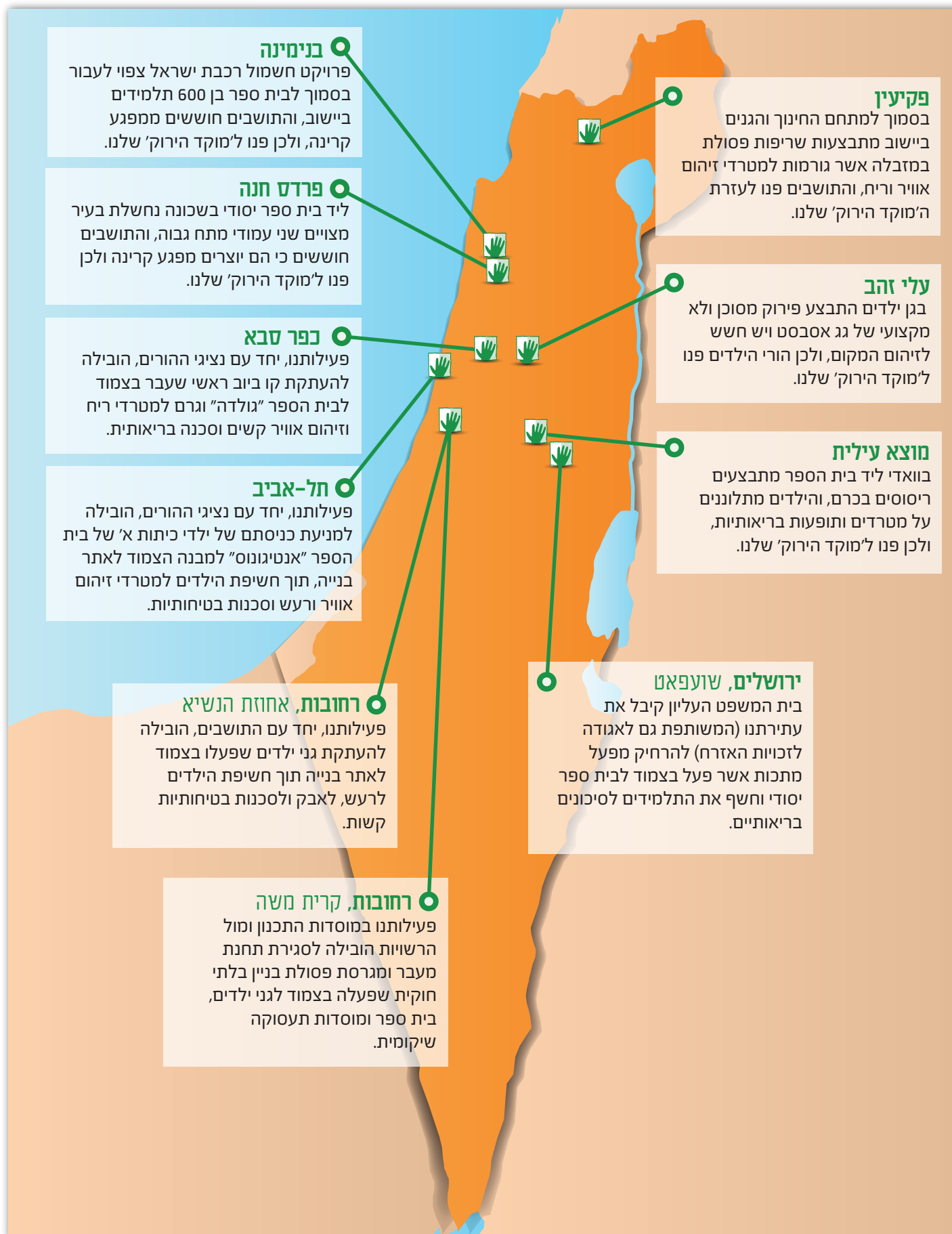
גם מאגר המידע הקיים כיום על הסכנות הסביבתיות אשר ילדים נחשפים אליהם במוסדות החינוך הינו חסר ביותר. כך למשל, אין נתונים מספקים על מצב איכות האוויר בכל מוסד חינוך; אין נתונים מספקים על איכות מי השתייה בכל מוסד חינוך; וכן הלאה.

בעיה נוספת הינה שנושא מוסדות חינוך וסביבה בריאה נוגע למספר רב של רשויות - משרד החינוך, המשרד להגנת הסביבה, משרד הבריאות והרשויות המקומיות, דבר אשר לעיתים יוצר "מעגל שוטה", שבו הרשויות מגלגלות את האחריות לטיפול בנושא מאחת לשנייה.

טיפול ומניעה של סכנות סביבתיות בבתי ספר ובגני ילדים

"אדם טבע ודין" ליוותה לאורך השנים עשרות מקרים של מפגעים סביבתיים במוסדות חינוך. המקרים הרבים שהקיפו נושאים סביבתיים שונים כגון זיהום אוויר, מטרדי ריח, קרינה, רעש ועוד, הצמיחו את הצורך בטיפול רחב בנושא, לרבות בחינה השוואתית של הנעשה במדינות אחרות וגיבוש המלצות למדיניות ולפעילות.

המפה שלהלן מפרטת חלק מן המקרים אותם ליוונו בשנים האחרונות, לרבות מקרים אשר היעדר הסדרה מיוחדת למוסדות חינוך מקשה על האפשרות לספק להם כעת פתרון ראוי.

2. ראו סעיף 4 לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו.

3. בב"צ 4128/02 אדם טבע ודין נ' ראש ממשלת ישראל ואח', פ"ד נח(3), 503.

4. ראו למשל בג"צ 2599/00 יתד - עמותת הורים לילדי תסמונת דאון נ' משרד החינוך, פ"ד נו (5) 834.

5. ראו Philip J. Landrigan, M.D. "The Problem and the Solution by Philip J. Landrigan, M.D. Children's Health and the Environment - The Problem and the Solution by Philip J. Landrigan, M.D. באתר הקרן לבריאות וסביבה:

<http://www.ehf.org.il/sites/default/files/u9/Problem%20and%20Solution%20-%20Landrigan.pdf>

6. ראו מאמרו של ד"ר יונתן דובנוב בעלון הקרן לבריאות וסביבה 2011, בקישור הבא:

http://www.ehf.org.il/sites/default/files/shared_content/%20D7%9C%D7%A0%D7%A9%D7%95%D7%9D%20D7%91%D7%A9%D7%A7%D7%98.pdf